

Krāpšanas un korupcijas novēršana un izmeklēšana privātā sektora iepirkumos

Skarbā realitāte ir tāda, ka neviena organizācija nav imūna pret krāpšanu un korupciju, jo īpaši saistībā ar tās dalību iepirkumu procedūrās. Deloitte pieredze liecina, ka ne tikai krāpšanas un korupcijas gadījumu skaits iepirkuma procesos pieaug, bet arī zaudējumu apmērs kļūst nozīmīgāks un atstāj būtisku ietekmi uz organizācijas ilgtspēju.

Ir ierasts runāt par dažāda veida pārkāpumiem publiskajos iepirkumos, kurus detalizēti un dažkārt visai smagnēji regulē Publisko iepirkumu likums, Eiropas Savienības tiesas tiesu prakse un uzrauga Publisko iepirkumu birojs. Regulējuma un uzraudzības neesamība pār privātā sektora iepirkumiem ir ne vien atstājusi novārtā diskusijas par krāpšanas un korupcijas apmēru komercvidē, bet arī iemidzinājusi komersantu vēlmi preventīvi cīnīties ar šo finansiālo risku un reputācijas apdraudējumu.

Raksta autores pieredze liecina, ka privāto iepirkumu procesu caurskatāmība un likumība ir tieši saistīta ar konkrētās organizācijas vadītāju pieredzi un informētības pakāpi par nepieciešamību izstrādāt regulējumu iepirkumu procedūru veikšanai (ideālā gadījumā nosakot atļautās un aizliegtais darbības gan tajos iepirkumos, kuros organizācija piedalās kā pretendents, gan tajos, kurus tā organizē). Jāatzīst, ka Latvijā diemžēl iepirkumu vadlīnijas vēl joprojām galvenokārt atrodamas tajās komercsabiedrības, kurās ir ārvalstu akcionāri vai vadība.

Šī raksta mērķis ir veicināt plašāku izpratni par krāpšanu un korupciju privātajos iepirkumos, aicinot veidot stabilu preventīvo darbību bāzi, kas ļautu kontrolēt komersanta finansiālo ieguldījumu apmēru un būtiski samazinātu iespējamā finanšu, juridiskā vai reputācijas riska apmēru.

Riskantā manevrēšana. Kurā pusē esi tu?

Krāpšanas un korupcijas piemēri iepirkumu ciklā ir vispārzināmi (piemēram, nepamatotas atlaides,

nelikumīgi atskaitījumi iepirkuma organizētājiem un apšaubāmas attiecības starp pasūtītāju (pāstāvi) un pretendentu). Lai gan krāpšanas risku nav iespējams pilnībā novērst, uzņēmums var īstenot kontroli, lai samazinātu šo darbību iespējamību. Šādai kontrolei ir jābūt ļoti pārdomātai un stabilai, lai spētu konsekventi un adekvāti izsekot un attīstīties līdz arvien jauniem pārkāpumu izdarīšanas veidiem iepirkumos.

Normālā komercdarbības ciklā augstu krāpšanas risku apliecina spiediena, racionalizācijas un iespēju vienlaicīga esamība. Pirms dažiem gadiem šos faktorus īpaši saasināja globālā finanšu krīze, kuras rezultātā samazinājās indivīdu kredītpēja un pirktspēja, un attiecīgi – iespējas uzturēt to dzīvesveidu, pie kura viņi bija pieraduši iepriekš. Vienlaikus palielinājās spiediens uz darbiniekiem turpināt sasniegt un palielināt savus darbības rādītājus, pretēji tirgus tendencēm, kas demonstrēja, ka iepriekšējo gadu rādītājus nebūs iespējams atkārtot.

Šāda spiediena apstākļos **darbinieki, kuriem rodas iespēja iesaistīties krāpšanā, parasti savu rīcību attaisno ar organizācijas slikto izturēšanos pret darbinieku vai ar pagaidu nepieciešamību veikt šādas darbības līdz brīdim, kad darbības rādītāji uzlabosies.**

Krāpšanu un korupciju iepirkumu procesā nav viegli atklāt, pierādīt un sodīt. Šādas nelikumīgas darbības parasti izmeklē uzņēmuma iekšienē un iesaistītajiem darbiniekiem ļauj „atkāpties” ar publiski neskartu reputāciju. Pēc autores pieredzes, veicot vairākus desmitus krāpšanu izmeklē-

šanu uzņēmumos, to var izskaidrot gan ar komersantu nevēlēšanos demonstrēt savu „vājumu” un nespēju ātri identificēt krāpniekus, gan ar smagnējo Latvijas tiesu praksi darba tiesību jomā, kur darba devējam ir uzlikts nepamatoti smaga pierādīšanas nasta, lai atbrīvotu no darba pat tādus darbiniekus, kuru darbības izmeklē policija. Visbeidzot, nereti uzņēmuma iekšienē veiktās izmeklēšanas nespēj atklāt patieso krāpšanas apmēru, tādēļ darbinieks tiek „sodīts” ar vienošanos par darba attiecību izbeigšanu, tikai balstoties uz pēdējo (atklāto) pārkāpumu.

Jāuzsver, ka jebkuras krāpšanas novēršanas programmas pamatā ir „tonis”, kādu nosaka organizācijas vadība. Ja darbinieki redz, ka vadība tolerē, atbalsta vai pati ir iesaistīta prettiesisku darbību veikšanā, pastāv liela varbūtība, ka arī darbinieki ļaunprātīgi izmantos savas pilnvaras. Savukārt, ja organizācijas vadība ir paziņojusi par neiecietību pret koruptīvu un krāpniecisku darbību veikšanu, ir svarīgi, lai uzņēmumā:

- 1) būtu izstrādāts regulējums, kas risina jautājumus par izvairīšanās no iespējamiem interešu konfliktiem un ziņošanu par krāpnieciskām darbībām;
- 2) darbinieku būtu nodrošināta apmācība par krāpšanas un korupcijas riskiem;
- 3) būtu izstrādāts detalizēts krāpšanas risku novērtējums iepirkuma procesā (definēts, kādas ir biežāk sastopamās krāpšanas shēmas, kādi brīdinājuma signāli var liecināt par iespējamo krāpšanu, kādas ir uzņēmuma iespējas novērst apdraudējumu).

Kā tas notiek? Biežāk sastopamās krāpšanas shēmas un brīdinājuma signāli iepirkumos

Dažas no biežāk sastopamajām iepirkumu krāpšanas shēmām, kurās ir iesaistīti pasūtītāja darbinieki, ir šādas:

1. Korupcija – kukuļi un komisijas nauda

Par kukuļiem un komisijas naudu uzskata „vērtīgas lietas” došanu vai saņemšanu, lai ietekmētu lēmumu pieņemošā darbinieka rīcību. Jebkurš materiāls ieguvums, ko dod vai saņem, lai negodīgi ietekmētu saņēmēju, var būt kukuļis. Šādas „vērtīgas dāvanas” var tikt nodotas uzņēmuma darbiniekam gan pirms, gan pēc līgumtiesību piešķiršanas, piemēram, piegādātājs, kurš ir uzvarējis iepirkumā, maksā „komisijas naudu” – norunātu procentuālu daļu no katra saņemtā maksājuma par izrakstītu rēķinu. Neatkarīgi no kukuļdošanas veida cenas parasti ir paaugstinātas vai preču un pakalpojumu kvalitāte ir pazemināta, lai segtu maksājumu izmaksas. Neoficiāli maksājumi arī ļauj vieglāk īstenot daudzus citus krāpšanas veidus, piemēram, fiktīvu rēķinu izrakstīšanu, fiktīvus izdevumus vai līguma noteikumu neievērošanu.

2. Slēpts interešu konflikts

Interešu konflikta situācija var rasties, ja darbiniekam, kurš pieņem lēmumu iepirkumu procesā, ir slēptas finansiālas intereses attiecībā uz līgumu vai pretendentu. Potenciālā interešu konflikta izmeklēšanu un sodīšanu par tā pieļaušanu var apdraudēt tas, ka pasūtītāja vadība ir bijusi iesaistīta lēmuma pieņemšanā un apstiprinājusi uzņēmuma gatavību sadarboties ar konkrēto piegādātāju.

3. Informācijas noplūde

Pasūtītāja darbinieki sniedz konfidenciālu informāciju kādam no pretendentiem, ļaujot tam iesniegt zemākas cenas piedāvājumu salīdzinājumā ar pārējiem. Šī ir viena no visefektīvākajām krāpšanas shēmām, jo krāpšana ir mazāk pamanāma nekā tad, ja izmanto citas shēmas, piemēram, nepamatotu iepirkumu no viena piegādātāja.

4. Nepamatoti konkurences ierobežojumi iepirkuma procedūrās

Iepirkuma specifikācija pielāgotas atsevišķa pretendenta kvalifikācijai vai tādai, ko var nodrošināt tikai viens pretendents.

5. Manipulācijas ar iepirkuma piedāvājumiem

Vāji uzraudzītā piedāvājumu iesniegšanas procesā darbinieks, kurš pieņem iepirkumu lēmumus, var manipulēt ar iesniegtajiem piedāvājumiem, lai nodrošinātu kāda privileģēta pretendenta izvēli (piemēram, cenu piedāvājumu maiņa, piedāvājumu „nozaudēšana” vai anulēšana, aizbildinoties ar kļūdām specifikācijās.)

6. Fantoma pārdevēji:

- atsevišķs darbinieks var apstiprināt maksājumus fiktīvam piegādātājam, lai varētu piesavināties līdzekļus. Šī shēma ir visbiežāk sastopama, ja nav nošķirti pienākumi attiecībā uz pieprasījumu, saņemšanu un maksājumiem;
- piegātāji var izveidot fiktīvus uzņēmumus, lai konkursam iesniegtu papildu piedāvājumus, aizliegti vienojoties par cenu piedāvājumu, lai mākslīgi palielinātu izmaksas vai vienkārši izrakstītu fiktīvus rēķinus. Šādos gadījumos krāpnieki parasti izmanto uzņēmumu nosaukumus, kas ir līdzīgi istu uzņēmumu nosaukumiem. Daži „brīdinājuma signāli”, kas apliecina vai palielina krāpšanas iespēju:

- Slikta vai neeksistējoša lietvedība.
- Cieša socializācija starp lēmumus pieņemošo darbinieku un piegādātāju.
- Neizskaidrojams vai pēkšņs darbinieka materiālā stāvokļa uzlabojums.
- Darbiniekam ir slēpta uzņēmējdarbība ārpus uzņēmuma.
- Nedokumentētas vai biežas līgumu izmaiņas, kas palielina līguma vērtību.
- Darbinieka atteikšanās no paaugstinājuma, ja jaunais amats nav saistīts ar iepirkuma procedūru.
- Novirzes komunikācijā starp iepirkumu personālu un piegādātājiem, piemēram, zvani un īsziņas un mobilajiem telefoniem.

Ilze Znotiņa,
zvērīnātu
advokātu
biroja
Deloitte Legal
partnere

- Iepirkuma personāls pieprasa pagarināt periodu, kura laikā viņi var sagatavoties pārbaužu veikšanai par iepirkumu procedūru;
- Nepieredzējuši pasūtītāji veic darījumus ar pieredzējušākiem vai ar sliktu reputāciju apveltītiem piegādātājiem.
- Iepirkuma procesā iesaistītie darbinieki ilgstoši nedodas atvaļinājumā, kā arī regulāri strādā virsstundās.

Nobeigumā. Ar ko sākt?

Ņemot vērā, ka krāpšanas risku nevar pilnībā novērst, izmantojot pareizo pieeju, ir iespējams to lielā mērā samazināt. Lai to izdarītu, komersantiem, kas pārskata krāpšanas metodes saistībā ar iepirkumiem, būtu ieteicams sākt ar šādu principu ieviešanu savā uzņēmumā:

1. Izveido pareizo kultūru.
2. Pieņem darbā pareizos cilvēkus.
3. Izvērtē iekšējās kontroles.
4. Aktīvi uzraugi, kontrolē.
5. Izstrādā krāpšanas reaģēšanas plānu.
6. Zini savu piegādātāju.
7. Izvēlies atbilstošus piegādātājus un apakšuzņēmējus.
8. Kontrolē savus piegādājus un apakšuzņēmējus.
9. Uzraugi iepirkumu procesu.
10. Regulāri izvērtē datus saistībā ar iepirkumiem.

Novēršana vienmēr ir labāka par radīto problēmu risināšanu, jo summas, kas tērētas prevencijai, var būt desmitiem reižu mazākas par tām, kas tieši vai netieši tiks zaudētas krāpšanas rezultātā.

**JURISTA
PADOMS**

Materiāls tapis
sadarbībā ar

Deloitte | Legal